

I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
No: 23-24 (Ekim 2000-Mart 2001)

TİCARETİN KÜRESELLESMESİ SÜRECİNDE ULUSLARARASI REKABET SİSTEMİ İHTİYACI

Ars.Gör.Hasan SABİR*

GİRİŞ

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nin imzalandığı 1947 yılından günümüze, küresel bir ticaret sisteminin kurulması yönünde çok önemli mesafeler alınmıştır. Küresel ticaret sistemi ise, ülkelerin dış ticaret engellerini kaldırmalarını ve dünyanın tek bir pazar durumuna getirilmesini ifade etmektedir (1). GATT çerçevesinde yapılan çok-taraflı ticaret anlaşmaları ile tarife oranları zaman içinde azaltılmıştır.

Ticaretin küreselleşmesi sürecinde tam bir dönüm noktası olan Uruguay Round'una kadar olan dönem içinde yedi çok-taraflı ticaret görüşmesi yapılmıştır. Bunlardan Kennedy Round olarak bilinen altıncı çok-taraflı ticaret görüşmesi 1967 yılında tamamlanmıştır. Bu anlaşmada gelişmiş ülkelerin tarifelerinde %50 azaltma yapmaları öngörülmekle beraber, uygulamada tarife oranları ortalama %35 oranında azaltılabilmektedir (2). 1979 yılında tamamlanan Tokyo Görüşmelerinde ise tarife dışı engeller konusu da tartışılmış, ayrıca yapılacak tarife indirimleri ayrıntılı formüllere bağlanmıştır (3).

Dünya ticaret hacminin 1990'ların başında 5 trilyon doları aşmasında (4) hiç şüphesiz GATT'in çok büyük bir payı olmasına rağmen, bu sürecin daha etkin bir şekilde devam edebilmesi için yeni bir kurumsal yapının oluşturulması gerekli olmuş ve bu amaçla da Uruguay Görüşmelerinde GATT'in yerine Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması kararlaştırılmıştır. Uruguay Görüşmeleri sekiz görüşme içinde en kapsamlısı olup, bu görüşmelerde dünya ticaretinin geleceğine yön verecek çok

* İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü.

1 Seyidoğlu Halil, Uluslararası İktisat, İstanbul,1999, s.201.

2 Krugman R. Paul, Obstfeld Maurice, International Economics, 1991, s. 227.

3 a.g.e., s. 227.

4 WTO, Focus Newsletter No:18, Nisan 1997, s.5.

önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar içinde hiç şüphesiz en önemlisi, dünya ticaretinin yeni düzenleyici örgütü olması kararlaştırılan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kurulması olmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü; uluslararası ticaret anlaşmalarının yönetiminden devletlerarası ticari uyumsuzlukların çözümünü sağlamaya, üye ülkelere ticari yaptırımlar uygulamaya kadar varan oldukça geniş yetkilerle donatılmış bir örgüttür (5). Dünya Ticaret Örgütü bu yetkilerini temel görevi olan dünya ticaretini serbestleştirme hedefine yönelik olarak kullanmaktadır. Ancak, küresel düzeyde bir rekabet sistemi kurulmadan serbestleşen dünya ticaretinin etkin bir şekilde işleyebileceği düşünülemez. Karteller, şirket birleşmeleri, hakim durumun kötüye kullanılması ve uyumlu eylem gibi uygulamalar önceleri etkisini ağırlıklı olarak ulusal pazarlarda hissettirirken, küreselleşme ile birlikte dünyanın tek bir pazar olma sürecine girmesiyle tüm uluslararası ticareti etkiler duruma gelmişlerdir. Ulusal karteller artık yabancı firmalarla da kartel anlaşmaları yapabilmekte ve uluslararası karteller ortaya çıkmaktadır. Ulusal rekabet kuruluşlarının, bu tür sınır ötesine taşınan sorunların çözümünde etkisiz olmaları nedeniyle bu tür uygulamaların çözümü için küresel bir rekabet sistemi kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu hedefe yönelik çalışmalarında DTÖ son zamanlarda ticaretle bağlantılı rekabet konularını da gündemine almaya başlamıştır. Çünkü, küresel rekabet sistemi, DTÖ'nün kurmak istediği küresel ticaret sisteminin ana öğelerinden biri olmak durumundadır. İşte, bu çalışmanın amacını da DTÖ'nün yeni gündemini oluşturan, küresel düzeyde bir rekabet sistemi kurulması ihtiyacının ortaya çıkma nedenlerinin irdelenmesi oluşturmaktadır. Küresel rekabet sistemi öncelikle ulusal veya bölgesel düzeyde uygulanmakta olan rekabet sistemlerinin küresel düzeyde bir uzantısı olacaktır. Dolayısıyla, genel olarak bir rekabet sisteminin hangi öğeleri tasması gerektiğinin açıklanması yararlı olacaktır. Gerek bu nedenle, gerekse küresel düzeydeki bir rekabet sistemine örnek olabilmesi açısından AB'nin rekabet sistemi genel olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

I- AVRUPA BİRLİĞİ REKABET SİSTEMİ

Avrupa Birliği tek pazarının sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi yeknesak rekabet koşullarının sağlanmasına bağlıdır. Ortak pazardaki herkese yönelik eşit fırsatları korumanın ve rekabetin özel sektör ya da kamu sektörü tarafından yapılan uygulamalar yüzünden bozulmasını önlemenin tek yolu, AB içinde yeknesak rekabet koşullarını sağlamaktır. Birliğin görevlerinden biri de bu nedenle tek pazar çerçevesindeki, anlaşmalar ile belirlenmiş kurallara dayalı serbest rekabeti koruyacak bir sistem oluşturmaktır. Bu nedenle, firmalar arasındaki anlaşmalarla rekabetin

sinirlanmasi veya piyasada baskin bir konuma sahip olan tesebbüslerin herhangi bir suistimalde bulunmalari yasaktir⁶.

Avrupa Birliği (AB) rekabet politikasinin çatisini firmaların rekabetçi olmayan davranislarini genel olarak tanımlayan Roma Antlasması'nin 85. ve 86. maddeleri olusturmuster⁷. Bu tanımlamalar Adalet Divanı'nin gelistirdigi içtihatlarla daha da anlam kazanarak rekabet politikasinin temelini teskil etmistir .

Roma Antlasması rekabeti sinirleyici uygulamalara iliskin genel kurallar getirmistir. Birlik içinde, tesebbüsler arasında yapılan rekabeti bozucu anlasmalarin (kartel anlasmaları) veya kararların önlenmesi AB rekabet politikasinin ana amaçlarından biridir. Bunun yanında, herhangi bir anlasma yapilmasa bile, piyasaya hakim durumda bulunan tesebbüslerin bu güçlerini kötüye kullanarak ilgili piyasada rekabeti sinirlendirmesini önlemek de AB rekabet politikasinin amaçları arasında bulunmaktadır.

Hakim durumun kötüye kullanilmasi ise çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Avrupa Birliği uygulamasında; haksız ticaret, fiyat farklılastirmasi, sözleşmeyle bağlantısız ek yükümlülükler ve üretilen ürünün veya piyasaya girisin sinirlanmasi kötüye kullanma biçimleri olarak gösterilmistir. Görüldüğü gibi, hakim durumun kötüye kullanilmasiyla ilgili olarak ortaya çıkan baslica uygulamalar, fiyatlarla ilgili durumlardir. Yikici fiyatlama (predatory pricing) ve ayrimci fiyatlama (discriminatory pricing)⁸ önde gelen örneklerdir. Yikici fiyatlama, piyasada rekabetle karsilasan bir tesebbüsün bu rekabeti ortadan kaldirmek için genellikle maliyetin asagısında fiyat uygulamasidir⁹. Böyle bir davranista bulunan firma, rakipleri düşük fiyatlara dayanamayip piyasayı terk ettikten sonra istedigii yüksek fiyatları saptayabilecektir. Farklı müşterilere farklı fiyatları, bu farklılık maliyetlerle iliskili olmaksizin uygulamak ise ayrimci fiyatlama olarak adlandırılmaktadır ve bu uygulama da hakim durumun kötüye kullanilmasi olarak kabul edilmektedir¹⁰. Avrupa Birliği'nde rekabet kurallarının uygulanmasi ile ilgili organ AB

6 Klaus Dieter Borchardt, Avrupa Bütünlesmesi, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, 1995, s.44.

7 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlasması'nin 81. ve 82. maddeleri Roma Antlasması'nin 85. ve 86. maddelerinin yerini almıştır. Bununla beraber, Amsterdam Antlasması hükümleri 85. ve 86. maddelerin içeriğine herhangi bir değişiklik getirmemistir; İktisadi Kalkınma Vakfı, Amsterdam Antlasması, İKV Yayın No: 162, Haziran 2000, s.118.

8 Blight Dave, Shafto Tony, Microeconomics, Hutchinson Education, England, s.131.

9 Agnew John Hardman, Competition Law, Allen Publishers, England, 1985, s.88.

10 a.g.e., s.88.

Komisyon'udur. Komisyon, AB rekabet kurallarını ihlal etmeleri durumunda kişilere ve şirketlere para cezası verebilmektedir¹¹.

Firmalar için konulan rekabet kuralları mal ve kıymetlerinin AB üyesi ülkelere satan AB içi ve AB dışı bütün firmaları ilgilendirmektedir. AB kökenli olmayan firmaların da AB rekabet kurallarına aykırı bir davranış içinde bulunmaması gerekir. Aksi halde cezalandırılabilirler. Rekabet kurallarına aykırı olmanın şartı ise üye ülkeler arasındaki ticareti olumsuz yönde etkilemiş olmasıdır. Yoksa, şirketler arasında yapılan bir anlaşma veya uyumlu bir davranış üye ülkeler arasındaki ticareti değil de, örneğin Japonya ile olan ticareti olumsuz etkiliyorsa AB rekabet kurallarına aykırı bir durum oluşturmaz. Ancak, bu durumun tersi söz konusuysa, yani AB dışında kurulmuş olan şirketlerin aralarında yapmış oldukları bir anlaşma veya uyumlu davranış AB'deki ticareti olumsuz yönde etkiliyorsa AB rekabet kuralları ihlal edilmiş sayılır. AB rekabet kuralları AB kökenli şirketlerin AB dışındaki davranışlarına AB üyesi devletler arasındaki ticareti etkilemedikçe bir sınırlama getirmemektedir. Bu nedenle, AB rekabet kurallarındaki ana gaye, AB içindeki rekabeti ve tüketici refahını korumaktır¹².

II- DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ'NÜN REKABETE İLİSKİN GÜNDEMİ

Birinci Bölüm'de Avrupa Birliği'ndeki rekabet sistemi genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün yeni gündemini oluşturan konular arasında, ulusal rekabet politikalarıyla uluslararası ticaret politikalarının bağdaştırılması ve bu arada küresel düzeyde bir rekabet sisteminin oluşturulması girmiştir. AB'deki sistem anlatılırken görüldüğü gibi, rekabet kurallarının uygulandığı üye ülkelerde zaten kartel anlaşmalarına ve hakim durumun kötüye kullanılması uygulamalarına karşı yasaklamalar bulunmaktadır. Burada iki temel sorun bulunmaktadır. İlk sorun, rekabet kanunu bulunmayan ülkelerdeki uygulamalardır. Bu ülkeler arasında bulunan Hong Kong ve Singapur firmaları özellikle AB ve ABD pazarlarında rekabet soruşturmalarına uğramaktadırlar. Bu tür

11 AB Komisyonu bu yetkilerini kullanırken, rekabet ihtilaflarını öncelikli olarak tüketicilerin refahi perspektifinden değerlendirmektedir. Bununla ilgili olarak AB Komisyonu'nun 16.01.1998 tarihinde verdiği EACEM kararı dikkate değerdir. Avrupa Elektronik İmalatçıları Derneği (EACEM)'nin altı üyesinin, TV'lerde stand-by modundayken elektrik tüketiminin azaltılması için birbirleriyle işbirliği yapmaları, her ne kadar 'uyumlu bir davranış' olarak değerlendirilebilirse de, bu davranışın AB'ye sağlayacağı gerek toplamda, gerekse her bir tüketici bazında elektrik tasarrufunu gözönünde bulunduran Komisyon, bu firmalara herhangi bir ceza verilmemesine karar vermiştir; EC Competition Policy Newsletter, Number 2, Brussel, June 1998, s.47.

12 Jacquemin Alexis, "The International Dimension of European Competition Policy", Journal of Market Studies, March 1993, s.7.

sorunları da gündemine almaya başlayan WTO, tüm üyelerini ulusal rekabet sistemlerini kurmaları konusunda zorlamaya başlamıştır¹³.

İkinci temel sorun ise, küresel düzeyde bir rekabet politikası uygulanması gereğinin ortaya çıkmasıdır. Uluslararası karteller, şirket birleşmeleri, hakim gücün kötüye kullanımı ve uyumlu eylem gibi sorunlar bugün artık tek bir ülkenin sorunu değildir. Ticaretin küreselleşmesi bu sorunları dünya ekonomisine entegre olan tüm ülkelerin sorunu haline getirmiştir. Rekabeti bozan bu tür uygulamalarla, örneğin, AB'de Komisyon, rekabet sistemini kurmuş olan ülkelerde ise rekabet kurulları mücadele etmektedir. Ancak bu tür rekabet kuruluşlarının küresel düzeydeki sorunların çözümünde etkisiz olmaları nedeniyle, bu sorunların çözümünde küresel düzeyde de etkin bir mekanizma oluşturulması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, kanımızca, Dünya Ticaret Örgütü yakın bir gelecekte küresel rekabet politikalarının oluşturmada ve yürütülmesinde de etkin bir konumda olacaktır ve nitekim Singapur Bakanlar Konferansı sırasında bu yönde görüşler olmuştur.

Ticaret ve rekabet politikaları gündemi, Dünya Ticaret Örgütü'nün 9-13 Aralık 1996 tarihlerinde Singapur'da yapılan ilk Bakanlar Konferansı'nda tartışılmaya başlanmış ve bu konferansta kabul edilen deklarasyonda, uluslararası ticarete uygulanacak rekabet politikalarının ve üye devletlerde uygulanması gereken rekabet politikalarının belirlenmesinin ve uyumlaştırılmasının önemi vurgulanarak gelecekte de küresel bir rekabet sistemi oluşturulması yönünde çalışmalara başlanması kararı alınmıştır¹⁴. Bu yönde oluşturulan DTÖ Rekabetle İlgili Çalışma Grubu halen faaliyetlerini sürdürmektedir.

Küresel ticari entegrasyon sürecinin etkin bir şekilde işleyebilmesi için bu sürece katılan tüm ülkelerdeki piyasaların gerçekten rekabetçi olduğu konusunda tüm hükümetlerin ikna olması gereklidir. Bunun için de gerek tüm DTÖ üyelerinde gerekse uluslararası düzeyde geçerli olacak küresel bir rekabet sisteminin kurulması gereklidir. Ticaret akımlarının serbestleştirilmesinin; küresel ticaret sistemiyle bütünleşme sürecindeki tüm ülkelerdeki rekabet kurallarının koordinasyonunu ve küresel düzeyde bir rekabet sisteminin kurulmasını gerektirdiği artık DTÖ görüşmelerinde de gündeme alınmaya başlanan bir konudur¹⁵.

13 Bkz. Edward M. Graham, J. David Richardson, *Competition Policies for the Global Economy*, Institute for International Economics, November 1997; www.iese.com, 10.02.2000; DTÖ'nün üye ülkelerin herbirinde gerek rekabet kanunu oluşturulması ve uyumlandırılması, gerekse uluslararası bir rekabet sistemi kurulması doğrultusundaki çalışmaları halen DTÖ Rekabetle İlgili Çalışma Grubu bünyesinde devam etmekte olup, bu konuda henüz üzerinde mutabakata varılan bir antlaşma metni bulunmamaktadır; www.wto.org, 20.07.2000.

14 Demir Ömür, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Yeni Çalışma Konusu; Ticaret ve Rekabet Politikaları Arasındaki İlişki", *Dis Ticaret Dergisi*, Sayı:9, Nisan 1998, s.1.

15 *Journal of World Trade*, August 1996, s.5.

Ulusal rekabet kurallari, yukarida da ifade edildigi gibi, firmalarin kendi aralarinda yaptiklari anlasmalarla rekabeti kisitlamalarini veya hakim durumda olan bir firmanin bu gücünü kötüye kullanarak rekabeti bozmasini önlemeye yönelik kurallardir. Dolayisiyla, ulusal rakabet sistemini, hem kartel anlasmaları hem de hakim durumun kötüye kullanilmasi ile ilgili olarak hükümetler tarafından konulan kurallar bütünü olarak tanımlamamız mümkündür. Rekabet kurallarının temel amaci; piyasaya rekabetçi bir yapı kazandırmak yoluyla kaynakların etkin kullanımını ve dağılımını sağlamak ve bu yolla ulusal refahi en üst düzeye çıkarmaktır. Rekabet kanunları, hakim durumun kötüye kullanılmasını ve kartel anlaşmalarını yasaklamak suretiyle bu hedefe ulaşmaya çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi, rekabet ve serbest ticaret politikaları aslında aynı ekonomik hedeflere yönelik politiklardır. Serbest ticaret politikalarının da amacı dış ticaretteki engelleri kaldırmak yoluyla piyasalara rekabetçi bir yapı kazandırmak, etkin kaynak dağılımına ve kullanımına ulaşmaktır. Gerek serbest ticaret, gerekse rekabet politikalarının temel amacını oluşturan, piyasaların rekabetçi bir yapı kazanması ise, sonuçta tüketicilerin refahını arttıracaktır. Yani, her iki politika da özünde aynı hedefe yöneliktir. Bu yüzden, kanımızca, Dünya Ticaret Örgütü'nün yeni gündemini, uluslararası düzeyde bir rekabet sisteminin kurulmasının oluşturması son derece doğaldır. Ticaret-rekabet ilişkisinde, ticaret ve rekabet kurallarının her ikisinden de beklenen; ithalatla rekabet eden yerli rakiplerin korunması değil, pazardaki rekabet ortamının korunmasıdır¹⁶.

SONUÇ

Küreselleşme olgusu her alanda olduğu gibi ticaret alanında da geçtiğimiz on yıl içinde büyük bir ivme kazanmış ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Olan bu yeni ekonomik düzende, ülkelerin ekonomilerini dışı açarak uluslararası ekonomik ilişkilerini arttırmaları ve dünya ekonomisine entegre olmaları istenmektedir. Ancak dünya ticaretinin serbestleşmesi beraberinde bazı sorunlar da getirmektedir. Bunlardan birisi de yazımızda incelediğimiz, uluslararası ticarete de aynı ulusal düzeyde olduğu gibi bir rekabet sisteminin oluşturulması gereğidir.

Rekabet ve serbest ticaret politikaları özünde aynı hedefe yönelik politiklardır. Gerek serbest ticaret gerekse rekabet politikaları, iç piyasaya rekabetçi bir yapı kazandırmak yoluyla optimum kaynak dağılımının ve dolayısıyla optimum verimliliğin sağlanmasını hedefler. Ulusal düzeyde, piyasalara rekabetçi bir yapı kazandırmak için rekabet kanunları gerektiği gibi, küreselleşme süreci ile birlikte uluslararası düzeyde de rekabet düzenlemeleri yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, dünyadaki serbest ticaret politikalarının belirleyici kuruluşu olan Dünya

16 Demir Ömür, a.g.m., s.1.

Ticaret Örgütü'nün orta dönemde, bir uluslararası ticaret kurumu olduğu gibi, aynı zamanda uluslararası bir rekabet kurumu olma niteliğini kazanması arzulanan ve gerekli bir gelişme olacaktır.

KAYNAKÇA

AGNEW, John Hardman: Competition Law, Allen Publishers, England, 1985.

BLIGHT Dave, SHAFTO Tony, Microeconomics, Hutchinson Education, England 1989.

DEMİR, Ömür: "Dünya Ticaret Örgütü'nün Yeni Çalışma Konusu: Ticaret ve Rekabet Politikaları Arasındaki İlişki", Dis Ticaret Dergisi, Sayı:9, Nisan 1998.

EC COMPETITION POLICY NEWSLETTER: Number 2, Brussel, June 1998.

GRAHAM M. Edward, RICHARDSON J. David: Competition Policies for the Global Economy, Institute for International Economics, November 1997.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI: Amsterdam Atlasması, İKV Yayın No: 162, Haziran, 2000.

JACQUEMIN, Alexis: "The International Dimension of European Competition Policy", Journal of Market Studies, March 1993.

JOURNAL OF WORLD TRADE: August 1996.

KLAUS, Dieter Borchardt: Avrupa Bütünleşmesi, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, 1995.

KRUGMAN, Paul, OBSTFELD, Maurice: International Economics, 1991, s.227.

SABİR, Hasan: "Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Rekabet Uygulaması" (Basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997).

SEYİDOĞLU, Halil: Uluslararası İktisat, İstanbul, 1999.

WTO: Focus Newsletter No:18, Nisan 1997.

İNTERNET:

www.wto.org, 01.07.2000
www.lie.com, 14.12.1999